

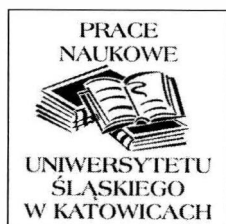
ŚREDNIOWIECZE Polskie i Powszechne

Tom 3 (7)

pod redakcją
Jerzego Sperki i Bożeny Czwojdrak

Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2011

NR 2906

Redaktor serii: Historia
Sylwester Fertacz

Recenzent
Jan Wroniszewski

Publikacja będzie dostępna — po wyczerpaniu nakładu — w wersji internetowej:

Central and Eastern European Online Library
www.cceol.com

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Treść

Wstęp (<i>Jerzy Sperka, Bożena Czwojdrak</i>)	7
Wykaz skrótów instytucji, czasopism, publikacji, serii wydawniczych i wydawnictw źródłowych	9
<i>Krzysztof Nowak</i> : Śląskie elity wobec zachodnioeuropejskich wzorców kulturowych w XIII wieku	15
<i>Marek Smoliński</i> : Między dwoma organizmami państwowymi — biskup kamiński Herman von Gleichen i jego stosunki z książętami Pomorza Zachodniego oraz margrabiami brandenburskimi	25
<i>Błażej Śliwiński</i> : Na pograniczu domu ojca, narzeczonego i męża. O problemie opuszczenia Wielkopolski przez Ryksę, córkę króla Przemysła II	45
<i>Marta Żuk</i> : Володислав Опольський в оцінці М. Грушевського	54
<i>Marek L. Wójcik</i> : Śląskie baktriany. Próba interpretacji symboliki wielbłąda w heraldyce rycerstwa śląskiego na przykładzie czternastowiecznych pieczęci rodzin von Exau i von Grebelwitz	66
<i>Jan Tęgowski</i> : Piastowie i Giedyminowicze. Dzieje wzajemnych stosunków w średniowieczu	77
<i>Sobiesław Szybkowski</i> : Elita ziemi dobrzyńskiej na przełomie XIV i XV wieku. Między zakonem krzyżackim a Królestwem Polskim	87
<i>Janusz Szyszka</i> : Kształtowanie się podziałów terytorialnych Rusi Czerwonej na przykładzie ziemi lwowskiej	120
<i>Stanisław A. Sroka</i> : Bardów — ośrodek kultury intelektualnej w późnym średniowieczu	141
<i>Beata Możejko</i> : Odległe pogranicze. Stanowisko stanów Prus Królewskich, a zwłaszcza Gdańska, wobec problemu zagrożenia tureckiego w latach 1485—1488	151

Bogdana Petryszak: Кар'єри публічних нотаріїв у Львові XV—XVI ст. 171

Małgorzata Kołacz-Chmiel: Elity chłopskie w Polsce w XV—XVI wieku. (Rodziny Baków-Tomczyków i Zegadłów w podlubelskiej wsi Konopnica) 186

Maciej Kordas: Z badań nad elitami małomiasteczkowymi w Polsce XV—XVI wieku. (Rajcy i ławnicy miasta Kamionki w ziemi lubelskiej) 205

Grzegorz Jawor: Elity osad prawa wołoskiego na Rusi Czerwonej. Przemiany i trwanie (na przykładzie wsi Lubycza w województwie bełskim od XV do połowy XIX wieku) 227

Jan Tęgowski

Białystok

Piastowie i Giedyminowicze Dzieje wzajemnych stosunków w średniowieczu

Dzieje stosunków wzajemnych między dynastiami Polski i Litwy w wiekach średnich są bez wątpienia jednym z ciekawszych tematów badawczych dla historyka zajmującego się średniowiecznymi dziejami tej części Europy. Giedyminowicze, drugi z tych rodów dynastycznych, wyznaczają cezurę początkową moich rozważań, wkroczyli oni bowiem na arenę dziejową wraz z wstąpieniem na tron wielkoksiążęcy w Litwie protoplasty rodu — Giedymina (1315). Szczególnie ważnymi i częstymi partnerami Litwinów w tych relacjach byli Piastowie mazowieccy, którzy bezpośrednio sąsiedowali z władztwem Giedymina i jego krewnych zstępnych. Doceniali oni znaczenie tych kontaktów dla osiągania istotnych celów politycznych. Zamyka się przestrzeń czasowa niniejszych rozważań wraz z wygaśnięciem w linii męskiej tej gałęzi Piastów — to śmierć księcia Janusza III 10 marca 1526 roku. Zresztą trzeba tu zaznaczyć, że inne linie piastowskie odegrały w tych wzajemnych stosunkach międzydynastycznych z Litwą dość marginalną rolę i najczęściej były obiektem polityki innych wobec Litwy.

Wyznacznikiem intensywności kontaktów między dwiema dynastiami — Piastów i Giedyminowiczów — są momenty wchodzenia w stosunek powinowactwa dzięki zawieraniu małżeństw. Początkowo mamy do czynienia tylko z poślubianiem przez Piastów przedstawicielek rodu Giedymina, które wraz z wyjściem za mąż przyjmowały religię mężów i stawały się matkami chrześcijańskich książąt. Pierwszym Piastem, który zdecydował się poślubić córkę Giedymina Elżbietę, był książę płocki Wańko, syn Bolesława II, a moment ten według moich wcześniejszych dociekań nastąpił ok. 1316 roku¹. Nie był

¹ J. Tęgowski: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań—Wrocław 1999, s. 42—44.

to pierwszy mariaż mazowiecko-litewski, już ojciec Wańka bowiem — książę Bolesław II w 1279 roku poślubił córkę wielkiego księcia litewskiego Trojdena, Gaudemundę-Zofię², której jednak tu uwzględnić nie możemy, gdyż nie należała ona do potomstwa Giedymina.

W mazowieckiej linii piastowskiej można zaobserwować całą serię mariaży z przedstawicielkami dynastii litewskiej już w XIV wieku: Wacław Wańko poślubił Elżbietę, jego bratanek Bolesław Jurij, syn Trojdena, książę halicko-wołyński, poślubił Eufemię Giedyminównę, zaś Janusz I, Siemowit IV, Henryk — wszyscy synowie księcia Siemowita III, poślubili wnuczki Giedymina. Od momentu chrztu Litwy mamy coraz częstsze małżeństwa Giedyminowiczów z Piastównami, jak np.: Wigunt Aleksander Olgierdowic ożenił się w 1390 roku z Jadwigą opolską, córką Władysława Opolczyka, zaś Bolesław Michałuszko, syn Zygmunta Kiejstutowica, dwukrotnie wybierał sobie za żony Piastówny mazowieckie — Eufemię, córkę księcia Bolesława Januszewica, która zmarła już w 1436 roku, a w jakiś czas po jej śmierci, w 1439 roku pojął Katarzynę, córkę księcia Siemowita IV. Do tego zestawu dodać trzeba związek małżeński królewicza Kazimierza Wielkiego z Anną, córką Giedymina, bardzo ważny nie tylko z punktu widzenia skutków politycznych, ale też i z uwagi na uzyskane potomstwo żeńskie, które mógł Kazimierz już jako król Polski wykorzystać do kształtowania stosunków politycznych w tej części Europy. To król Kazimierz Wielki był promotorem zawarcia w 1359 roku małżeństwa jego ośmioletniego wnuka, księcia Każka Słupskiego z może o kilka miesięcy starszą córką Olgierda i Julianny Kenną (Kunegundą)³. Małżeństwo to miało na celu poprawienie stosunków polsko-litewskich, które pogorszyły się w momencie, gdy oba państwa rywalizować zaczęły o spadek po księciu halicko-wołyńskim Bolesławie Jerzym. Było ono próbą odciążenia Litwy od współpracy z cesarzem i zakonem krzyżackim — oni to od 1355 roku weszli w bliższe stosunki z Litwą⁴. Dodać do tego trzeba jeszcze jeden mariaż: Jadwigi Olgierdówny, siostry Władysława Jagiełły, z księciem oświęcimskim Janem III — który się dokonał w 1394 roku⁵. Nie należy też zapominać o małżeństwie Anny, córki kniazia Iwana Włodzimierzowica Bielskiego, z Piastem cieszyńskim Bolesławem II, związku zawartym 30 czerwca 1448 roku. To małżeństwo, jak wynika z relacji Jana Długosza, zostało zawarte z inspiracji króla Kazimierza Jagiel-

² K. Jasiński: *Rodowód Piastów mazowieckich*. Poznań—Wrocław 1998, s. 16—23.

³ J. Tęgowski: *Małżeństwo Każka Bogustawica z Kenną Olgierdówną i jego rola w politycznych planach Kazimierza Wielkiego*. W: *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*. Poznań 1997, s. 125—133.

⁴ H. Paszkiewicz: *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*. Warszawa 1925, s. 188—201.

⁵ K. Jasiński, rec.: *Zygmunt Wdowiszewski: Genealogia Jagiellonów*. Warszawa 1968. St. Żr. 1970, T. 15, s. 240; J. Tęgowski: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów...*, s. 160—161.

łończyka i jego matki Zofii Holszańskiej⁶, której siostrzenicą była Anna, zaś po ojcu była ona prawnuczka wielkiego księcia litewskiego Olgierda. Uroczystość zaślubin odbyła się najpewniej w Krakowie, a król wypłacił swej kuzynce posag w kwocie 2 000 florenów ze skarbu królestwa.

W niniejszym artykule zajmę się bardziej szczegółowo tylko stosunkami Piastów mazowieckich z przedstawicielami dynastii Giedyminowiczów. Jak już wspomniano, pierwszym takim kontaktem był zawarty w 1316 roku mariaż Wańka, księcia płockiego, z córką Giedymina, która na chrzcie otrzymała imię Elżbieta. Okoliczności tego związku są do dziś niezbyt jasne, do niedawna sądzono bowiem nawet, że małżeństwo to zostało zawarte dopiero na początku lat dwudziestych XIV wieku. Dopiero Stephen C. Rowell zwrócił uwagę na zapiskę w *Roczniku Miechowskim* pod rokiem 1316 o toczącej się wojnie domowej między synami księcia Bolesława II Siemowitowica⁷. Według tego historyka, to nieporozumienia z przyrodnimi braćmi skłoniły Wańka do nawiązania przyjaznych kontaktów z nowym władcą Litwy. Pogląd ten co do datacji owego małżeństwa w pełni zaakceptowałem w mej pracy o pierwszych pokoleniach Giedyminowiczów⁸. Jakie były dalsze relacje tego Piasta z wielkim księciem litewskim? Stosowne do sytuacji zewnętrznej. Dopóki nie zaistniało zagrożenie ze strony zakonu krzyżackiego i sprzymierzonego z nim Jana Luksemburskiego, Waćław był wiernym sojusznikiem swego teścia. Jak wiadomo, 29 marca 1329 roku książę płocki stał się lennikiem króla czeskiego Jana⁹. Akt ten, nawet jeśli był uczyniony pod presją, spowodował przynajmniej w tym czasie rozejście się dróg Waćława i Giedymina. Małżeństwo Waćława i Elżbiety było udane z punktu widzenia najważniejszego jego celu — wydania na świat potomstwa. Parze tej urodziło się przynajmniej dwoje dzieci: córka Anna, wydana za mąż za księcia głogowskiego Henryka V Żelaznego (przed 16 września 1337 roku), oraz chyba nieco młodszy od niej syn Bolesław. Ojciec Henryka V, książę żagański Henryk IV Wierny stał się lennikiem króla czeskiego Jana Luksemburskiego od 9 maja 1329 roku, kiedy to Piast śląski wystawił we Wrocławiu własny dokument poświadczający swą zależność lenną od króla i Korony Czeskiej¹⁰. Może zatem to Jan Luksemburski był pośred-

⁶ DHn, lib. 12, s. 66: „Sub idem tempus dux Boleslaus Teschnensis neptem germanam ex sorore Sophie regine, virginem Annam ducissam Russie die Dominico ante festum Visitacionis Sancte Marie Virginis accepit in uxorem”.

⁷ *Rocznik Miechowski*. Wyd. Z. Kozłowska-Budkowa. St. Żr. 1960, T. 5, s. 124; S.C. Rowell: *Pious Princesses or the Daughters of Belial: Pagan Lithuanian Dynastic Diplomacy 1279—1423*. „Medieval Prosopography” 1994, Vol. 15, no 1, s. 36.

⁸ J. Tęgowski: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów...*, s. 42—44.

⁹ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*. Cz. 2. Wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś et al. Wrocław 1989, nr 191—195, s. 190—196. Zob. B. Włodarski: *Między Polską, Litwą a zakonem krzyżackim (sylwetka Waćława płockiego)*. „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1950, T. 16, z. 1—4, s. 5—21.

¹⁰ Statni Ustředni Archiv w Pradze, Arch. Kor. Čes., nr 138.

nikiem w nawiązaniu stosunku powinowactwa między księciem żagańskim a księciem płockim. Wacław zmarł w latach trzydziestych XIV wieku, lecz daty jego zgonu nie znamy. Syn Wacława Bolesław III zginął z rąk swego wuja Kiejstuta w sierpniu 1351 roku, a jednak w 1361 roku, gdy Kiejstut znalazł się w opresji i uciekał z niewoli krzyżackiej z Malborka, żyjąca na Mazowszu jego siostra Elżbieta udzieliła mu schronienia i wyekwipowała na dalszą jego podróż na Litwę¹¹.

Piastem mazowieckim, niebędącym władcą ziem mazowieckich, który sprzymierzył się z Giedyminem, poślubiając jego córkę, był Bolesław Jerzy II, od 1323 roku władca Rusi halickiej i wołyńskiej. Był on najstarszym synem księcia mazowieckiego Trojdena Bolesławowica i jego żony Marii Juriewny, księżniczki halicko-wołyńskiej¹². Pierwsze lata jego rządów nie zapowiadały układów z Giedyminem, już bowiem w 1325, a następnie w 1327 roku zawarł on przymierze z Krzyżakami, potwierdzając wcześniejsze akty swych przodków¹³. W drugim z dokumentów książę wyraźnie liczył na pomoc przeciw Tatarom, a gdy to się nie sprawdziło, w 1331 roku zwrócił się w stronę Litwy i poślubił w Płocku córkę Giedymina Eufemię. O małżeństwie tym mamy wiadomość w kronice Jana Długosza¹⁴. Wydaje się, że celem tego mariażu było wejście w stosunek powinowactwa z polskim następcą tronu, z którym następnie aż do swej śmierci Bolesław Jerzy współpracował. Miejsce chrztu i zaślubin córki Giedymina — Płock — świadczy o przywiązaniu Bolesława Jerzego do katolicyzmu, a także o tym, że pewną rolę pośredniczki w dojściu do skutku tego mariażu mogła odegrać Elżbieta Wańkowa, siostra Eufemii. Chrztost i ślub w obrządku katolickim, których to sakramentów mógł udzielać biskup płocki Florian, mogły negatywnie nastawić poddanych ruskich do Bolesława Jerzego i jego żony. Wiemy z ustaleń Janusza Bieniaka, że książę ten został zamordowany 21 marca 1340 roku¹⁵. Jak to wynika z najnowszych badań Janusza Grabowskiego, bracia zmarłego

¹¹ Na temat tej ucieczki Kiejstuta zob. D. Baronas: *Die Flucht des litauischen Fürsten Kęstutis (Kynstut) aus der Marienburg 1361 und die Frage, ob. Der Deutsche Orden an seiner Gefangenschaft interessiert war*. „Deutsch-litauische Beziehungen, Annaberger Annalen“ 2004, Nr. 12, s. 9—27.

¹² K. Jasiński: *Rodowód Piastów mazowieckich...*, s. 58—61.

¹³ PrUb, Bd. 2/2, nr 537 i 584. Nie przeczy temu list komtura Bałgi Dietricha von Altenburg do komtura królewieckiego, w którym napisano o pochyceniu koło Grodna przez Krzyżaków sześciu kupców włodzimierskich i jednego z Wizny, którzy mieli przy sobie list władcy Rusi (zob. H. Paszkiewicz: *Jagiellonowie a Moskwa*. T. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*. Warszawa 1933, s. 272, przyp. 2).

¹⁴ DHn, lib. 9, s. 173: „Boleslaus dux Maszovie et Russie, filius ducis Troydeni Maszouie, uxoratur et accipit in uxorem filiam Gedimini ducis Litvanie, gentilem et barbaram. Qua fonte baptismatis a sordibus idolorum abluta, nupcie ex more apud Ploczkam celebrantur”.

¹⁵ J. Bieniak: *Wygaśnięcie książąt halicko-włodzimierskich*. W: *Aetas media. Aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa 2000, s. 239.

po jakimś czasie sprowadzili ciało Bolesława Jerzego i pochowali je w klasztorze Dominikanów w Warce¹⁶.

Jednym z najtrwalszych małżeństw piastowskich był związek Janusza I i Dany Anny Kiejstutowny, zawarty według moich ustaleń ok. 1373 roku. Jego kres zaś nastąpił nie, jak dotychczas przypuszczano, wraz ze śmiercią Janusza 8 grudnia 1429 roku, lecz po 17 października 1422 a przed 20 grudnia 1425 roku, czego przekonująco dowodzi J. Grabowski w swej najnowszej rozprawie poświęconej Piastom mazowieckim¹⁷. Nie znamy szczegółowych motywów, które przyświecały zawarciu tego związku. Jednym z ważniejszych powodów mogła być obawa przed osamotnieniem politycznym Mazowsza w czasie rządów Ludwika Węgierskiego, gdy ośrodek władzy Królestwa Polskiego przeniesiony został do Budy, a Polską rządziła Elżbieta Łokietkówna. Ale też w sytuacji naruszenia pokoju przez Litwę po śmierci króla Kazimierza i ciągłej jej wojny z Krzyżakami istotne znaczenie mógł mieć dla niej kontakt ze światem zachodnim dzięki spowinowaceniu się z Piastami mazowieckimi. Książęta mazowieccy i Kiejstut różnili się w kwestii przynależności ziem podlaskich, które Siemowit i jego synowie zamierzali odzyskać jako część ziem należnych im po Bolesławie Jerzym. Aktywność litewskiego sąsiada po śmierci Kazimierza Wielkiego mogła też zagrażać bezpieczeństwu ziem księstwa mazowieckiego i może to zadecydowało o próbie pokojowego rozwiązania sporu. W momencie, gdy Kiejstut został pokonany w wojnie domowej na Litwie, jego synowie: Witold i Towciwiłł, znaleźli chwilowe schronienie na Mazowszu¹⁸. Nie gwarantowało to jednak na dłuższą metę jakiejś szczególnej współpracy między Januszem I a jego szwagrem Witoldem. Gdy ten ostatni zbuntował się po raz drugi przeciwko królowi Władysławowi Jagielle i schronił się w Prusach na przełomie 1389/1390 roku, jego szwagier opowiedział się po stronie króla, za co otrzymał w 1390 roku we władanie ziemie podlaskie¹⁹. To miało wpływ na dalsze stosunki między Januszem I a Witoldem. Już na samym początku XV wieku, między 1401 a 1404 rokiem, Witold odzyskał niemal całe Podlasie, zaś w lipcu 1425 roku zagarnął zbrojnie Łopuchowo i Tykocin²⁰, co mogło mieć pewien związek ze śmiercią żony Janusza I.

¹⁶ J. Grabowski: *Genealogia Piastów mazowieckich. Uzupełnienia* [praca przygotowywana do druku — Autorowi dziękuję za możliwość skorzystania z maszynopisu].

¹⁷ Tamże. Obalony został pogląd O. Balzera (*Genealogia Piastów*. Kraków 2005, s. 804—812) przyjmujący, że to Janusz I zmarł wcześniej niż jego litewska małżonka.

¹⁸ *Kronika Jana z Czarnkowa*. Oprac. J. Szlachetowski. MPH, T. 2, s. 719—720; J. Tęgowski: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów...*, s. 207—211 i 213—216.

¹⁹ M. Radoch: *W sprawie daty nadania przez Władysława Jagiełłę ziemi drohickiej ks. mazowieckiemu Januszowi I*. W: *Szkice z dziejów kolonizacji Podlasia i Grodzieńszczyzny od XIV do XVI w.* Red. J. Śliwiński. Olsztyn 2002, s. 1—20.

²⁰ M. Radoch: *Rywalizacja litewsko-mazowiecka o ziemię drohicką (i brzeską) oraz okrug Tykocin i Łopuchowo (wraz ze Złotorią) od XIV wieku do 1425 roku*. W: *Puszcze wielkoksiążęce na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV—XVI wieku*. Red. J. Śliwiński. Olsztyn 2007, s. 133—142.

O ile omówione tu małżeństwa zawierane były z księżniczkami z pogańskiego kraju, o tyle mariaż Siemowita IV z Aleksandrą Olgierdówną, siostrą wielkiego księcia litewskiego i króla Władysława Jagiełły, odbył się już po chrzcie Litwy. Poprzedziło ten mariaż zaproszenie Siemowita IV do Wilna w drugiej połowie 1385 roku, gdzie doszło do porozumienia w sprawie rezygnacji z roszczeń Piasta mazowieckiego do korony polskiej oraz wycofania się z zajętych uprzednio ziem polskich. W zamian za to, jak informują nas w skardze z 1426 roku książęta mazowieccy, ojciec ich dostał pisemną obietnicę nadania wszystkich ziem ruskich. Wtedy też zapewne nastąpiło uzgodnienie szczegółów małżeństwa Siemowita z Aleksandrą, ulubioną siostrą Jagiełły²¹. Król, który dość długo nie miał własnych dzieci zdalnych do małżeństwa, chętnie wydawał za mąż swe siostrzenice, wypłacając im posagi. Później jednak chyba potraçał je, odbierając stopniowo niektóre włości ruskie będące w posiadaniu Siemowita IV, czego nie mogli ścierpieć jego siostrzeńcy, dając upust swym żalom w artykułach przedstawionych królowi w Sandomierzu w 1426 roku²².

Najbardziej romantyczne i niezwykle okoliczności towarzyszyły zawarciu małżeństwa Henryka Siemowitowica z siostrą Witolda Ryngałłą Anną, do którego doszło w czasie, gdy Henryk właśnie został wybrany na biskupa płockiego. A stało się to w trakcie poufnej misji dyplomatycznej do Prus, jaką powierzył Henrykowi król w 1392 roku, by odciągnąć Witolda od współpracy z zakonem krzyżackim w Prusach. Jak wiadomo, po drugiej ucieczce Witolda do Prus Krzyżacy wespół z nim zaczęli odnosić militarne sukcesy w najazdach na Litwę i sytuacja stawała się trudna. Na dodatek zakon krzyżacki zdołał uzyskać w 1391 roku jako zastaw od Władysława Opolczyka zamek Złotorię wraz z przyległym terytorium²³. Interwencja polska pchnęła Piasta opolskiego do sprzymierzenia się z Krzyżakami. W tej sytuacji misja kierowana do Witolda wymagała niezwyklej delikatności, by przekonać go i przeciagnąć na stronę króla. Wykonał ją biskup elekt płocki, książę Henryk Siemowitowic. Wywiązał się z niej znakomicie, lecz widok księżniczki Ryngałły Anny, pięknej siostry Witolda, sprawił, że książę zrezygnował z dobrze zapowiadającej się kariery duchownej, by poślubić tę uroczą osobę. Niestety, małżeństwo to przetrwało niespełna jeden rok, Henryk zmarł bowiem w niewyjaśnionych okolicznościach na początku 1393 roku. W odnalezionym przez

²¹ *Articuli Vladislai regi Poloniae a ducibus Masoviae traditi Sandomiriae A.D. 1426.* Wyd. W. Kętrzyński. MPH, T. 6, s. 631—637; J. Tęgowski: *Sprawa ruska w stosunkach Siemowita IV z Władysławem Jagiełłą.* „Zeszyty Historyczne WSP w Częstochowie” 1994, T. 1, s. 115—127.

²² *Articuli Vladislai regi Poloniae...*, s. 631—637.

²³ J. Pakulski: *Jeszcze o zastawie Złotorii i ziemi dobrzyńskiej Krzyżakom przez Władysława Opolczyka w latach 1391—1392.* „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1995, T. 9, s. 11—30.

Janusza Grabowskiego *liber mortuorum* klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku znajduje się nota poświęcona Henrykowi pod dniem 7 maja — zdaniem tego historyka, może to oznaczać albo datę zgonu, albo datę pogrzebu w katedrze płockiej.

„Kierunek wschodni” jest obecny też w późniejszych mariażach piastowskich, zwłaszcza mazowieckich. Jak mogłem tego dowieść w pewnym przyczynku o pochodzeniu książęcych mazowieckich z XV wieku: Anny i Barbary, pierwsza z nich, żona księcia Bolka Januszewica, była córką Fiodora Olgierdowicza, księcia ratneńskiego, i bratanicą (synowicą) przyrodnią Władysława Jagiełły²⁴. Oboje małżonkowie nosili w sobie krew Giedyminowiczów, zarówno Bolek, jak i Anna byli bowiem prawnukami tego księcia, zatem ich spokrewnienie zachodziło w stopniu trzecim komputacji kanonicznej. By małżeństwo to było ważne, wymagało dyspensy od przeszkody zbyt bliskiego spokrewnienia. Oswald Balzer przypuszczał na podstawie dość bałamutnego źródła, że Anna była córką Iwana Olgimuntowicza Holszańskiego²⁵. Zachowana suplika o zwolnienie z przeszkód kanonicznych dla planowanego małżeństwa owdowiałej Anny z wielkim księciem litewskim Zygmuntem Kiejstutowiczem wykluczyła ten domysł O. Balzera jako prawdopodobny²⁶. Ojciec Anny — Fiodor Olgierdowicz w chwili zawierania tego związku już nie żył. Możliwe zatem, że promotorem był tu król Władysław Jagiełło. Małżeństwo to zawarte zostało tuż po Wielkiej Wojnie z zakonem krzyżackim. Jego motywów politycznych nie znamy. Jednak z tego mariażu zrodziły się wnuki Janusza I: Bolesław IV i Eufemia. Anna owdowiała jeszcze za życia swego teścia i była obiektem starań Zygmunta Kiejstutowicza, który chcąc ją poślubić, zwrócił się z prośbą do kurii papieskiej o zwolnienie od przeszkód z racji zbyt bliskiego pokrewieństwa i powinowactwa. Nie doszło jednak do realizacji tych zamierzeń, planowane przymierze litewsko-mazowieckie postanowiono bowiem ostatecznie umocnić małżeństwem dzieci wspomnianej pary książąt: Eufemii Bolkówny i Michała Bolesława Zygmuntowicza²⁷. Panna młoda wniosła bogaty posag 20 tys. florenów, który w 1435 roku, w czasie walk ze Świdrygiełłą, niezwykle przydał się Michałuszce i jego ojcu Zygmunтови Kiejstutowicowi. Małżeństwo to trwało krótko, w niespełna rok po jego zawarciu Eufemia bowiem zmarła. Zachodziła konieczność zwrotu posagu, co nie było sprawą prostą, gdyż walki ze Świdrygiełłą i jego stronnikami nadszarpaneły

²⁴ J. Tęgowski: *Anna i Barbara — księżne mazowieckie z XV wieku. Przyczynek do genealogii Piastów mazowieckich*. W: *Spółczesność i polityka do XVII wieku*. Red. J. Śliwiński. Olsztyn 1994, s. 97—104.

²⁵ O. Balzer: *Genealogia Piastów...*, s. 841.

²⁶ BP, T. 5, nr 315, s. 54: „Sigmundo magno duci Lithwaniae et Annae viduae Bolkonis ducis Mazoviae: cum eisdem III consanguinitatis et II in collateralibus affinitatis gradibus coniunctis dispensatur, ut matrimonium contrahere valeant...”.

²⁷ J. Tęgowski: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów...*, s. 224—227.

poważnie zasoby materialne Zygmunta Kiejstutowicza. W 1440 roku zatem przekazano księciu mazowieckiemu Bolkowi IV jako rękojmię ziemie podlaskie, które jednak wkrótce, bo w sierpniu 1444 roku, wielki książę litewski Kazimierz siłą przywrócił Litwie²⁸. Nie wiemy, czy Eufemia była pierwszą żoną Michałuszki — może to owdowienie syna wielkiego księcia Zygmunta sprawiło, że nie ojciec a syn wszedł w stosunki powinowactwa z księciem Bolesławem IV, pojmując za żonę jego siostrę. Tylko tak można tłumaczyć nagłą zmianę planów małżeńskich litewsko-mazowieckich. Należałoby zatem pod jednym względem przyznać rację O. Balzerowi: że Bolesław Michałuszko Zygmontowic był trzykrotnie żonaty²⁹. Jednak pierwszą jego żoną nie była Anna Siemowitówna, czego dowiódł Kazimierz Jasiński³⁰, lecz bliżej niezidentyfikowana księżniczka. Może należałoby powrócić do imienia pierwszej żony Michałuszki, podanego przez Johanna Hübnera, który nazywa ją Agatą³¹. Jest to jedynie hipoteza badawcza.

W niedługim czasie po śmierci Eufemii Michałuszko postanowił ożenić się ponownie, wybierając sobie za żonę najmłodszą z córek Siemowita IV — Katarzynę. Ślub odbył się w styczniu 1439 roku na Mazowszu. Ten fakt udało mi się ustalić, znajdując dokument dotychczas znany jedynie z kopiarza kórnickiego, w którym brakło daty rocznej. W kopiarzu dokumentów mazowieckich, przechowywanym w Budapeszcie, pismo o zrzeczeniu się przez Katarzynę praw do ojcowizny i macierzyzny zachowało się w całości, co miałem okazję publikować na łamach wydawnictwa seryjnego „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”³². Zapewne książę litewski liczył na choćby częściowe zastąpienie posagiem Katarzyny posagu swej pierwszej żony. Gdy nastąpił zamach na życie Zygmunta Kiejstutowica, wiadomo już było, że Michałuszce trudno będzie wrócić do władzy. Oparciem dla niego były księstwa mazowieckie, które przez to popadły w konflikt z nowym władcą na Litwie, a później nawet z samym królem Kazimierzem Jagiellończykiem. Bałamutna informacja „Kroniki Bychowca”³³, jakoby Michałuszko, uciekając z Litwy, schronił się u swej ciotki Anny Danuty, okazuje się w świetle ostatnich badań Janusza Grabow-

²⁸ Z. Romaniuk: *Rozwój i znaczenie ośrodka miejskiego w Brańsku w XV wieku*. „Ziemia Brańska” 1993, T. 4, s. 6; T. Jaszczolt: *Gmina Grodzisk k. Siemiatycz. Dzieje ziemi i mieszkańców*. Grodzisk 2004, s. 24; Tenże: *Szlachta ziemi drohickiej w XV i początkach XVI w. Zagadnienia społeczne, gospodarcze i genealogiczne* (maszynopis rozprawy doktorskiej znajduje się w archiwum Uniwersytetu w Białymstoku), s. 30—32.

²⁹ O. Balzer: *Genealogia Piastów...*, s. 879—881.

³⁰ K. Jasiński: *Rodowód Piastów mazowieckich...*, s. 138—141.

³¹ J. Hübner (junior): *Genealogische Tabellen*. Th. I. Leipzig 1725, tabl. 95.

³² J. Tęgowski: *Pokwitowanie posagu przez Katarzynę księżniczkę mazowiecką, żonę Michała Bolesława Zygmontowica, z 1439 roku*. W: „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”. Red. M. Górny. T. 12. Poznań—Wrocław 2000, s. 99—101.

³³ L. Citko: „Kronika Bychowca” na tle historii i geografii języka białoruskiego. Białystok 2006, s. 454.

skiego niewiarygodna, gdyż, jak już wspomniano, Anna Danuta zmarła przed 1425 rokiem.

Na początku lat czterdziestych XV stulecia w związek małżeński wstąpił książę Mazowsza wschodniego Bolesław IV, a jego żoną została Barbara. O. Balzer nie był w stanie określić jej tożsamości³⁴. Natomiast ja, we wspomnianym już przyczynku opublikowanym przed 15 laty, dowiodłem, że była ona córką Aleksandra (Olelka) Włodzimierzowica, wnuka Olgierda, księcia kijowskiego³⁵. Jej matka Anastazja była wnuczką Witolda, dzieckiem jego córki Zofii, żony wielkiego księcia moskiewskiego Wasyla. Wielki książę litewski Witold, dziad Anastazji Wasylówny, wydał ją za mąż za Olelka Włodzimierzowica w sierpniu 1417 roku. Dlatego m.in. po raz pierwszy od niemal dwóch stuleci pojawiła się w imiennictwie Piastów Zofia, córka tej pary; po raz drugi Zofią nazwie swą starszą córkę Konrad III Rudy³⁶.

Ostatnim prawdopodobnie akcentem we wzajemnych kontaktach obu dynastii było zawarte w 1448 roku małżeństwo Anny, księżniczki bielskiej, ale już z Piastem śląskim Bolesławem II, księciem cieszyńskim. Promotorem tego mariażu był Kazimierz Jagiellończyk (choć pewien udział mogła mieć jego matka Zofia Holszańska, której Anna była rodzoną siostrzenicą — była bowiem córką Wasylisy Andrzejówny Holszańskiej zwanej Biełuchą), spokrewniony z obojgiem małżonków. Wspólnym przodkiem Anny i króla Kazimierza był ich dziad Andrzej Iwanowic Holszański, a także dziad Kazimierza i pradziad Anny wielki książę litewski Olgierd. Natomiast wspólnym przodkiem łączącym króla z księciem cieszyńskim był wielki książę litewski Olgierd, który był dziadem Kazimierza, a pradziadem Bolesława II poprzez babkę Aleksandrę Siemowitową i matkę Eufemię.

Reasumując rozważania nad związkami Piastów i Giedyminowiczów w wiekach XIV i XV, należy stwierdzić, że pomimo incydentów wojennych i sporów granicznych były to najbardziej intensywne stosunki wzajemne w owym czasie, gdyż nie odnotowano wtedy tak wielu epizodów wiązania się małżeństwami Piastów z przedstawicielami innej dynastii europejskiej.

³⁴ O. Balzer: *Genealogia Piastów...*, s. 903—904.

³⁵ J. Tęgowski: *Anna i Barbara — księżne mazowieckie z XV wieku...*, s. 97—104.

³⁶ K. Jasiński: *Rodowód Piastów mazowieckich...*, s. 185—186 i 194—197.

*Jan Tękowski***The Piast and Giedymowicz dynasty
The history of mutual relations in the Middle Ages**

Summary

The history of mutual relations between the dynasties of Poland and Lithuania in the Middle Ages is undoubtedly one of the most interesting topic for a historian researching the Middle-aged history of this part of Europe. A determinant of the intensity of contacts between the Piast and Giedymowicz dynasties is the moment of family connections entered by them via marriages. Initially, it was marrying a female representative of the Giedymowicz dynasty, who accepted the religion of their husbands and became mothers of Christian princes. The first Piast who decided to marry Giedymin's daughter, Elżbieta, was Waclaw (Wańko), a prince of Płock, and son of Bolesław the Second. A early as the 14th century shows a series of marriages with female representatives of a Lithuanian dynasty in a Piast dynasty from Mazowsze. A baptism of Lithuania was a result of an increasing number of marriages between the two dynasties. All of them were concluded in order to gain common political aims and, infrequently, aims of the promoters of these marriages. Most often it was concerned with a mutual defense against their common enemies. Usually, the first years of marriages were in accordance with political calculations, and, with time, the paths of both parties used to fall apart.

*Jan Tękowski***Die Dynastien von Piasten und Giedymins
Die Geschichte von ihren Wechselbeziehungen im Mittelalter**

Zusammenfassung

Die Geschichte der gegenseitigen Beziehungen zwischen den Herrscherdynastien von Polen und Litauen im Mittelalter ist für die den Europateil erforschenden Mediävisten eine der interessantesten Forschungsthemen. Die Intensität ihrer gegenseitigen Kontakte hing von den aufeinanderfolgenden Verschwägerungsetappen ab. Die Piasten heirateten die Vertreterinnen der Giedymins Dynastie, und diese nahmen damit die Konfession ihres Mannes an und wurden Mütter von christlichen Herzögen. Der erste Piast, der sich entschieden hat, Giedymins Tochter, Elisabeth zu heiraten, war der Herzog Wenzel von Plotzk (Wańko), Sohn des Boleslaw II. Schon im 14.Jh. hat man in der masowischen Linie der Piasten mit mehreren Ehen mit den Vertreterinnen der litauischen Dynastie zu tun. Die Folge von der Taufe Litauens waren die immer häufiger geschlossenen Ehen zwischen Giedymins und Piasten Familien. Alle Ehen dienten politischen Zielen der beiden Seiten oder auch deren Promotoren und zwar v. a. dem Schutz vor dem gemeinsamen Feind. In den ersten Jahren stimmten geschlossene Verbindungen meistens den politischen Überlegungen überein, manchmal aber waren die Wege der Ehepartner auch mit der Zeit getrennt.